

2009

HEDER

**Grundläggande begrepp och definitioner
av hedersrelaterat förtryck och våld,
normsystemet och identifieringsmodell**

Grundläggande begrepp och definitioner

Definition av hedersrelaterat förtryck och våld, normsystemet och identifieringsmodell¹

Bakgrund

En av de första åtgärderna i det nybildade Förenta Nationerna (FN) var att i organisationens stadga slå fast att de mänskliga rättigheterna gäller kvinnor, män, flickor och pojkar – FN:s konvention 1979.

FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (kvinnodiskrimineringskonventionen) ratificerades i Sverige, som ett av de första länderna, och trädde i kraft den 3 september 1981. Konventionen innehåller 30 artiklar. FN:s generalförsamling antog därefter, 1993, FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor. Enligt deklarationens första artikel definieras *våld* mot kvinnor:

”Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet.”

Det är också en av utgångspunkterna som regeringen haft i sitt arbete med en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.² Enligt deklarationen kan ”våld och förtryck som skadar kvinnor aldrig accepteras med hänvisning till religion, seder och traditioner”.

Fem år efter den tredje världskvinnokonferensen i Nairobi 1985, visade en utvärdering att framstegen varit små och vid nästa världskvinnokonferens i Peking 1995 definierades tolv kritiska områden i en handlingsplan för arbetet med jämställdhet fram till år 2000. De områden som berörde kvinnorna var bland annat fattigdom, utbildning, hälsa, mänskliga rättigheter och våld mot kvinnor.

Kvinnokonventionen innehåller ingen artikel eller hänvisning till könsbaserat våld, men det allmänna förbudet mot könsdiskriminering ska anses³ även omfatta våld mot kvinnor.

Det fortsatta könsbaserade våldet ledde till att en särskild rapportör, inom FN för att hantera våld mot kvinnor, inrättades 1994. I deklarationen om avskaffandet av våld mot kvinnor, Artikel 2, Våldets omfattning, står:

”Våld mot kvinnor skall anses omfatta men inte vara begränsat till följande:

- a) *Fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer inom familjen, innefattande misshandel, sexuellt utnyttjande av minderåriga flickor i hushållet, våld relaterat till hemgift, våldtäkt inom äktenskapet, kvinnlig könsstympning och andra traditionella*

---

¹ Redovisat i rapporten kartläggning av ”Hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad” 2009, projektledare Kickis Åhré Algamo. Socialtjänst- och arbetsmarknadsnämnden godkände rapporten 2009-05-14, dnr 3.2-0169/2009.

² Regeringens skrivelse Skr. 2007/08:39. Regeringen antog handlingsplanen i november 2007.

³ Av Kvinnokommissionen och Kvinnokommittén.

seder som är skadliga för kvinnorna, våld utövat av annan än make och våld i samband med utnyttjande.

- b) Fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer ute i samhället inklusive våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt ofredande och hotelser i arbetet, inom utbildningsinstitutioner och på andra platser, handel med kvinnor och tvångsprostitution,*
- c) Fysiskt, sexuellt och psykiskt våld förövat eller tolererat av staten, varhelst det förekommer.”⁴*

Under 2001 antog FN:s generalförsamling en resolution om avskaffandet av brott mot kvinnor i hederns namn. I resolutionen slås fast, att det är statens ansvar att förhindra och utreda hedersrelaterade brott och att underlåtenhet att skydda offren är en kränkning av de mänskliga rättigheterna. I Sverige är det hedersrelaterade våldet en extrem form av våld som främst drabbar flickor och kvinnor med invandrarbakgrund.

Enligt slutsatserna i rapporten⁵, som den särskilt utsedda rapportören Yakin Ertürk lämnat angående Sverige, ska handlingsplaner skraddarsys efter de lokala förhållandena med hänsyn till det specifika våld som finns mot kvinnorna.

I Sveriges handlingsplan står vidare, beroende på den kollektiva karaktär som det hedersrelaterade våldet har, att det i vissa fall är påkallat med särskilda insatser för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Specifik kunskap och särskilda rutiner är nödvändiga, exempelvis i polisutredningar, vid riskbedömningar och vid bedömningar av vilka stödinsatser som bör ges till de våldsutsatta.

Vidare framgår av handlingsplanen, att alla brottsoffer ska bemötas på ett professionellt sätt och att kommunerna, enligt lag, har ett ansvar för att brottsoffer får den hjälp och det stöd de behöver. Ett ökat samarbete mellan olika aktörer är nödvändigt för att arbetet mot denna typ av våld ska bli kraftfullt och effektivt. Kunskaperna på området ska öka och fördjupas genom bl.a. forskning. Genom utbildning ska kompetensen hos myndigheter och ideella organisationer utvecklas. I det förebyggande arbetet har rättsväsendets myndigheter, hälso- och sjukvården, skolan och socialtjänsten en viktig roll och genom professionellt bemötande, rutin och dokumentation ökar förutsättningarna för den hotade att få rätt hjälp.

---

⁴ Kvinnors rättigheter – En handbok för aktivister, journalister och beslutsfattare (CEDAW-Nätverket, 2004).

⁵ Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled "Human rights council", Mission to Sweden (6 Feb. 2007).

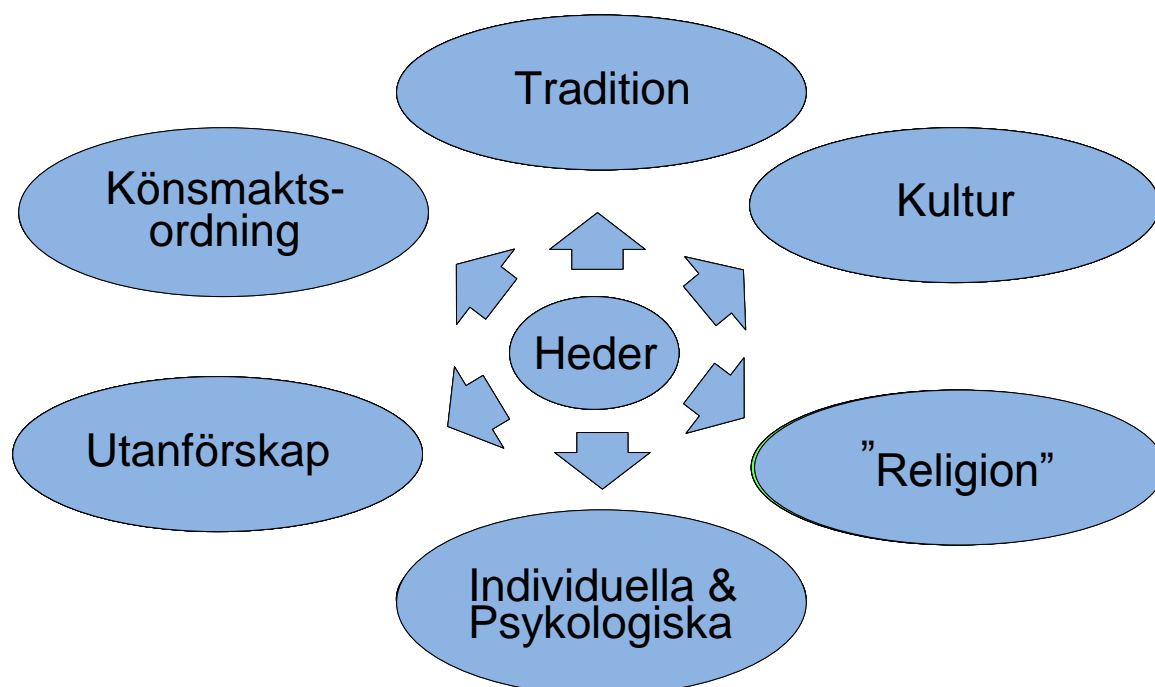
Definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Syftet med en klar och entydig definition är att de utsatta själva ska känna igen sig, att definitionen är förankrad bland professionella, vilket bland annat underlättar kommunikationen mellan professionella och mellan olika samhällsaktörer. Kommunikationspråket inom området i samhället är viktigt och måste vara klart och entydigt för att undgå att utsatta råkar illa ut genom att de faller mellan olika aktörers ansvarsområden. Det är också viktigt att tydliggöra rollfördelningen och även att korta handläggningstiderna.

För att förstå innebörden och karaktären av begreppet *heder* finns det några nyckelord som ligger som en grundläggande bas.

Hedersrelaterat förtryck och våld har, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, sin grund i kön, sexualitet, makt och kulturella föreställningar om dessa.

Hederskontextens olika komponenter

Definitioner som ingår i hedersbegreppet

Heder

Det finns sociala koder som är kopplade mellan individ, familj/släkt/klan och den sociala kontext individerna lever i. Heder förutsätter kvinnans retoriska, visuella och fysiska oskuld och kyskhet. Att leva som homo-, bi- och transperson⁶ kan vara förknippat med skam och straffbarhet. Könsidentiteten och/eller den sexuella läggningen kan vara förenad med livsfara för individen oavsett ålder eller kön. Oftast utsätts flickan eller kvinnan (pojkar/unga män/män) för kontroller och begränsningar av personlig rörelsefrihet, sexuell integritet samt självbestämmanderätt i vardagslivet.

Bakom begreppet heder finns en kollektiv uppfattning om ett förhållningssätt till vad som är tillåtet och inte tillåtet. Den kollektiva uppfattningen höjer respektive sänker hedern (ära – vanära) och i sin förlängning statusen. Det är ett normsystem⁷ som är djupt rotat. De individer, som lever i ett hederssammanhang, förväntas och tillskrivs av omgivningen en roll beroende på kön, ålder, sexuell läggning och status. Ett normsystem som kontrolleras och sanktioneras av kollektivet och fungerar som ett kitt för att hålla ihop gruppen. Kontrollen utövas av individer som lever i en patriarkal maktstruktur där hedern är en avgörande och sammanhållande faktor för och i livet.

I de patriarkala samhällsstrukturerna med hedern som en viktig faktor i livet, är mannens värde, status och acceptans avhängigt komponenter som social gruppstillhörighet⁸ familjens heder och ägande. I sådana strukturer är individen helt underordnad familjen/klanen/gruppen och den sociala kontext⁹ man lever i.

De nyckelord som är kopplade till hedersbegreppet är:

- Ära
- Vanära
- Självrespekt
- Ansikte

- Skam
- Skuld

Ära

Ett ärofyllt beteende leder till gruppsammanhållning och överlevnad, vilket stärker gruppen och tjänar dess syften och intressen. När externt hot¹⁰ uppkommer mot systemet, sluts leden internt. Det som premieras internt inom gruppen är den individ som agerar i den förväntade rollen gentemot det yttre hotet.

---

⁶ Se avsnittet om Homo-, bi- och transsexuella personer.

⁷ Se avsnittet Normsystemet.

⁸ Familj/släkt/klan.

⁹ Social kontext, socialt sammanhang och den sociala sfären används synonymt. Se avsnittet Individ- och gruppcentrerade ideologier.

¹⁰ T.ex. hot utanför den egna gruppen såsom kontakter med socialtjänsten och polisen.

Att vara framgångsrik i affärer och/eller ta extra ekonomiskt ansvar för en gruppmedlem höjer statusen och hedern. Det ärofyllda beteendet fortlever.

Ära och *självrespekt* ligger nära varandra som begrepp¹¹ i hederssammanhang. Varje handling, ord eller händelse som *inte* är accepterad av den egna sociala eller delar av den etniska/religiösa grupp som har eller lever efter samma normsystem leder till en reduktion eller ett kraftigt ifrågasättande av mannens heder eller i värsta fall en total förlust av hedern.

Att externt, utanför sin sociala kontext, tala om hedern är tabu.

Skulle flickor/kvinnor eller pojkar/män söka hjälp *utanför* familjen, uppfattas det implicit som ett underkännande av familjens/släktens förmåga att lösa problemen internt och det kan i sig leda till att hedern ifrågasätts.

Den minskade äran hos mannen leder i sin tur till att förhållandet mellan mannen och övriga individer (män) som lever i samma kontext förändras. Detta leder till att mannens ära påverkar självrespekten.

När äran är ifrågasatt av omgivningen och har lett till *vanära* behövs det stora ansträngningar från familjens och släktens sida för att återupprätta den.

Mannen, som vanligtvis är familjens överhuvud, har förlorat eller skadat sitt *ansikte*¹². Förlusten eller skadan av ansiktet berör inte bara den enskilda individen utan gäller även familjen/släkten/klanen.

Att förlora sitt ansikte gentemot folket¹³ är mycket allvarligt. Det innebär att man är vanärad. Hedern är i gungning. Folket kräver att hedern återupprättas.

Ansikte förklaras i en av världens mest vedertagna skrifter. Det är en av många retoriska symboler som återspeglar tolkningar av vad som sägs, görs och menas i en hederskontext. Det bör dock understrykas att hederskontexten återfinns i de flesta religioner och kulturer.

Skam

Ett skamligt beteende är ett beteende som kan bryta sönder, skada eller försvåra de sociala levnadsvillkoren för individen, familjen och släkten i samhället.

Vad som är skamligt vet de som ingår i det djupt inrotade normsystemet. Normsystemet fostrar man in i redan från barnsben. Olika brott mot olika rådande normer har olika konsekvenser beroende på kön, ålder och sexuell läggning.

Skam är en företeelse kopplad mellan personen och samhället, dvs. den sociala kontext personen lever i. Kontexten anser att skam påverkar och man bebländar sig inte med familjer/släkter som drabbats av skam. Social utfrysning av skammen (individ/familj/släkt) sker till dess skammen är korrigerad enligt vad normöverträdelsen och den sociala kontexten subtilt eller konkret kräver.

Skuld är en företeelse kopplad mellan individen och samvetet.

När det gäller skam och skuld får kvinnan vanligtvis bära den tyngsta bördan av den sociala omgivningen.

¹¹ "Hedersrelaterad brottslighet", Elias Higvall.

¹² Koranens budskap (Bernström), sura 55:27, Ordet "ansikte" används i den klassiska arabiskan för att beteckna någons "jag" eller "hela varelse".

¹³ *Folket* är delar av det sociala systemet (etniskt/religiöst/ideologiskt) som har samma uppfattning och förhållningssätt gentemot normsystemets värdegrund.

Den patriarkala strukturen och hederskontextens normsystem och dess **fortlevnad**, upprätthålls genom den **positivt** upplevda sociala tryggheten och välfärden som systemet genererar.

Normsystemet

Fundamentala (reella) normer:

Det är regler som följs utan ifrågasättande. De finns där som en osynlig mantel.

Det uttalas i ett språk som förstås mellan raderna eller flätas in i sammanhang av faktiska händelser eller subtilt i retoriken.

Verbaliserade normer:

Finns det ett krav på att en norm måste verbaliseras är det en försvagad regel.

Är överträdelse av normen direkt eller indirekt kopplat till kvinnans (mannens) sexualitet¹⁴ är hedern i kraftig gungning. Det ska ses i jämförelse med normbrott som inte har direkt /indirekt koppling till sexualiteten.

För att på ett praktiskt plan kunna identifiera om det rör sig om hedersrelaterat förtryck och våld bör:

1. individens överträdelse enligt norm i förhållande till kön, ålder och sexuell läggning som ska sättas i det
2. sociala sammanhang individen lever i
  - a) där bedömning om överträdelse skett ska ses utifrån sammanhanget och
  - b) sociala omgivningens norm samt
  - c) vad ryktet säger och om/hur det framskrider.

---

¹⁴ Kravet på kvinnlig kyskhets och konsekvens finns tidigt i historien och är nedtecknad i Bibeln; Moseboken 5:22: vers 13-30.

Illustration av sambandet mellan sexualiteten (kvinnans) i den sociala kontexten och normsystemet

Individen tillskrivs, av den sociala kontexten utifrån normsystemet, en förväntad roll beroende på kön, ålder och sexuell läggning, vilken bör sättas i relation till den arena individen befinner sig på.

Graderingar inom normsystemet

Olika normöverträdelser och kombinationer av dem kan ge olika konsekvenser/korrigeringar beroende på vilken arena de äger rum.

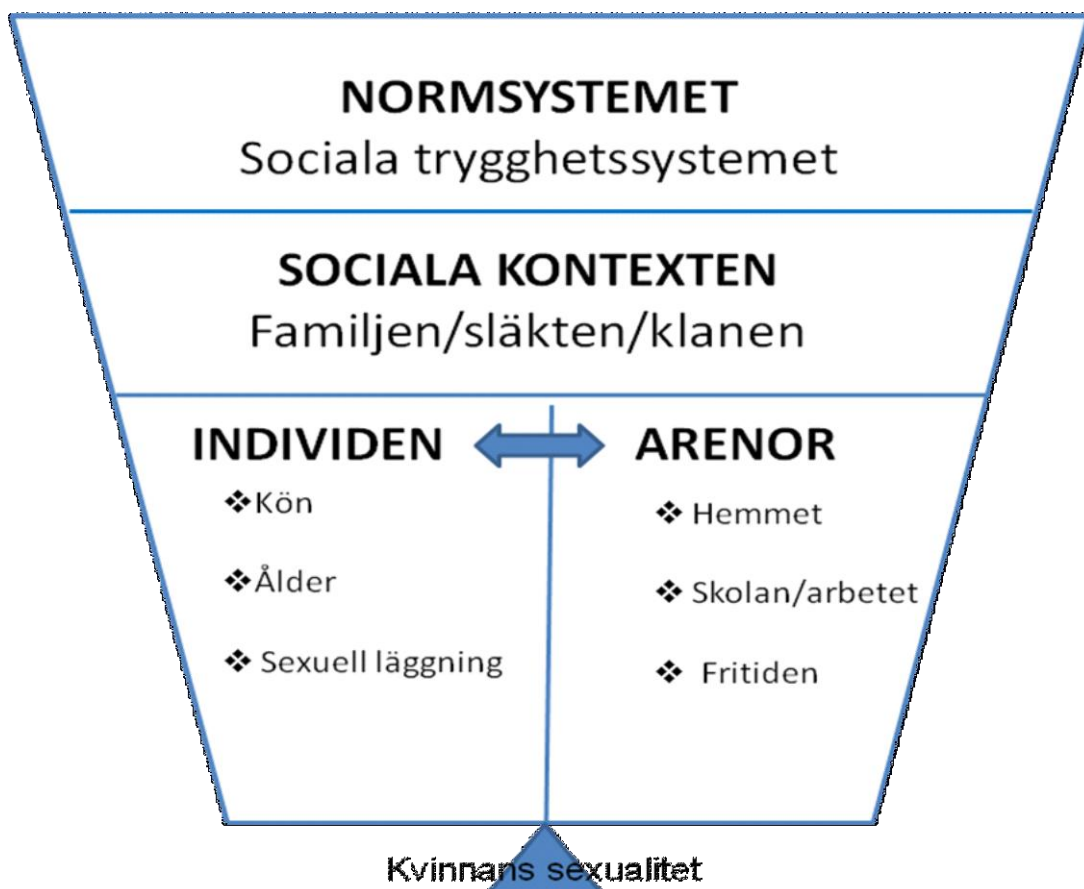
Hur ser könsintegreringen ut i samhället

i förhållande till :

- individen och familjen/släkten/klanen?
- åldersadekvata sammanhang såsom i förskola/skola, arbetsliv och på fritiden?

Diagram

Illustration över hederskontextens samverkansfaktorer

Graderingar inom normsystemet

Utifrån en flicka/ung kvinna eller kvinna/gift kvinna:

”O-bra” Förhöjd kontroll Varningsläge (hedern på glid)	Dåligt (hedern sätts i gungning)	Katastrof Hot/tabu/katastrof (hedern är otvivelaktigt i kraftig obalans)	
Snatteri Studier (gymn./högskola) ¹⁵ Skolk Rökning/alkohol Svara emot en man Funktionshindrad (handikappad) Fritidsaktiviteter enligt systemets norm inte könsadekvata ¹⁶	”Västerländskt beteende”(klädse 1) /är som en svenskas Diskotek Ute ”sent” utan kontroll/eskort Umgås med svenskar /historiska antagonister	1. Misstänkt eller bekräftad otillåten relation. a. Överskridit etnisk/klass-/klangräns b. Överskridit en religiös /ideologisk gräns 2. Att vara homo-/bi-/transperson	Kvinnan agerar <u>självständigt</u> utifrån: 3. Val av äktenskaps-partner 4. Begäran om skilsmässa 5. <u>Genomförande av</u> skilsmässa (egna gruppens skilsmässa)

Utifrån en ung man eller man/gift man:

”O-bra” (hedern på glid)	”O-bra” eller dåligt Varningsläge (hedern sätts i gungning)	Dåligt/hot (katastrof) (hedern är otvivelaktigt i kraftig obalans)	Katastrof (de universella orden är inte tillräckliga för att beskriva detta läge)
Snatteri Skolk Rökning/alkohol Svara emot en <u>äldre</u> man Funktionshindrad (handikappad) Fritidsaktiviteter enligt systemets norm inte anses könsadekvata ¹⁷	”Västerländskt beteende”(klädsel) /är som en svensks Diskotek Ute ”sent” Umgås med svenskar Genomför skilsmässa	Misstänkt eller bekräftad otillåten relation Eller val av äktenskaps-partner som: a. Överskridit etnisk/klass-/klangräns b. Överskridit en religiös / ideologisk gräns	Att vara homo- / bi- / transperson

¹⁵ Exempelvis: Under 20 år och skola ej i närmiljö, längre restid från hemmet och bor hemma ”O-bra”; 20 år – och skola på annan ort ”Dåligt”.

¹⁶ Exempelvis: Fotboll/basket 7-11 år är OK; 12-14 år är ”O-bra”; 15 år – ”Dåligt”.

¹⁷ Exempelvis balett.

Korrigering inom normsystemet

Korrigeringsmetoderna är olika beroende på i vilken social kontext man lever i. Det finns vissa skillnader beroende på varifrån familjen har sina rötter; geografiskt, etniskt och/eller ideologiskt.

Hur korrigeringen genomförs och av **vem** beror på:

- a. Vad överträdelsen av normsystemet gällt.
- b. Familjens/släktens/klanens status.
- c. Var normöverträdelsen ägt rum.
- d. Om överträdelsen ägt rum i det offentliga rummet.
- e. Vem/vilka som har iakttagit och/eller fått kännedom om överträdelsen.
- f. Vad den egna sociala sfären och ryktet säger om normöverträdelsen. Om ryktesspridningen av individens normbrott har skett och är av stor betydelse.

Identifieringsmodell

Den ska anses omfatta men inte begränsas till följande:

1. Hederstänkandet i det sociala sammanhanget har en avgörande roll. När hedern är i gungning blir hierarkiordningen tydligare. Leden sluts i familjer/släkter som lever i en hederskontext.
2. Fysiskt/psykiskt våld ses och uttalas av kollektivet som legitimt, en oundviklig handling för att straffa/korrigera normöverträdelser (se exempel i ovanstående tabeller). Vanligtvis kopplat till flickors/kvinnors sexualitet och självbestämmande. Eller pojkars/mäns självbestämmande i förhållande till sexualitet och äktenskapspartner. För att bevara familjens/släktens/klanens sociala överlevnad och inte bli uppblandad med ”annat” blod (etnicitet/ideologi), förhållningssätt.
3. Ett **rykte** om att normöverträdelse skett/kan ha skett kan vara ett tillräckligt skäl för bestraffning/korrigerig.
4. Bestraffningen/korrigeringen av normbrott sträcker sig långt bak/fram i tidshorisonten beroende på den sociala omgivningens förväntan att hedern ska återupprättas och graderingen av normbrottet.
5. Fysiskt/psykiskt våld kan drabba dem som stödjer eller beskyddar en individ som brutit mot rådande sociala norm.
6. Fysiskt/psykiskt våld är planerat.
7. Det fysiska/psykiska våldets ytterligheter är kollektivt sanktionerade och beslutade, i vissa fall även kollektivt utövade.
8. Det fysiska/psykiska våldet, korrigeringen, utförs mot individen av närstående personer, vanligtvis av närstående män men även av närstående kvinnor. Båda könen kan vara både offer och förövare.
9. Det fysiska/psykiska våldet och/eller korrigeringen/bestramningen av normöverträdelserna kan ske genom en utförare, som har den förväntade rollen och/eller i samförstånd med övriga som lever efter samma förhållningssätt.
10. Det fysiska/psykiska våldet, korrigeringen, kan yttra sig t.ex. genom påtvingad förlovnings/äktenskap. Individen vågar inte eller vill inte genom sin beroendeställning ifrågasätta förlovnings eller det arrangerade tvångsäktenskapet. Förlovnings är vanligtvis lika bindande som äktenskap.
11. Våldets karaktär är företrädesvis:
  - *Psyiskt* – kränkningar, skuld- och skambelägger, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och själslig värme/omsorg, förföljelse, hot om våld.
  - *Socialt* – isolering/utfrysning/osynliggjord/socialt död/ förbud att delta i åldersadekvata aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel i förhållande till ålderns/samhällets norm, avvikande beteende, ekonomisk nöd/kontroll, ofrivilligt bortförande. Utpressningssituationer i vardagen.
  - *Fysiskt* – misshandel (t.ex. lavetter¹⁸ eller med föremål livrem/toffel/köksredskap), inlåsning fysiskt/mentalt (hot om våld...), arrangerade ”olyckor” – såsom fall-, köks-, brännskade-, kemiska, drunknings- och trafikolyckor, uppmaning till eller påtvingade ”självmod”/mord.
  - *Sexuellt* – trakasserier (t.ex. kallad hora), indirekt/direkt tvång till sexuell handling (t.ex. genom tvångsäktenskap – bröllopsnatten och framgent), indirekt/direkt tvång till sexuell handling genom makt/utpressningsförhållande/skam-skuldsituation.

---

¹⁸ Med ”lavetter”, som är det ord informanterna använt, menas örfilar.